

Will Wright, *The Social Logic of Health*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1982. 215 p., Prijs: \$ 14,95

Er zijn weinig vragen die medici zozeer in verlegenheid brengen als de vraag, wat gezondheid is. Niet zelden neemt men zelfs zijn toevlucht tot een negatieve definitie: afwezigheid van ziekte. Deze onmacht het begrip gezondheid te omschrijven wekt verwondering als men bedenkt hoe belangrijk het begrip wordt geacht in de hedendaagse samenleving.

Tallose maatregelen van overheidswege en evenzovele individuele activiteiten vinden plaats om gezondheid te bevorderen, maar wat gezondheid nu precies is, blijft duister. Voor Wright was deze tegenstrijdige situatie de voornaamste reden om deze studie te ondernemen. De auteur is socioloog die reeds een studie over de Westeren op zijn naam heeft staan. Het betoog in deze publikatie is overwegend filosofisch.

Wright zet zich af tegen een vialt gevestigde opvattingen over gezondheid. De eerste is die van de medische wereld, dat 'gezondheid' slechts verwijst naar de *fysiologische toestand* van het menselijk lichaam, en dat gezondheid met technische criteria vastgesteld kan worden.

De tweede opvatting, die op dit moment ook in sommige kringen van holistische geneeskunde opgeld doet, is dat gezondheid een *individuele aangelegenheid* is. Een derde opvatting waar hij zich tegen keert is dat men gezondheid in twee sferen kan verdelen, geestelijk en lichamelijk. De laatste opvatting die hij tracht te weerleggen is die van de grote theoretici in de sociale wetenschappen. Dezen stellen, in diverse bewoordingen, dat het onvermijdelijk is dat een 'gezonde maatschappij' ongezondheid oplegt aan althans enkelen van haar leden.

Wright's methode bestaat eruit dat hij zorgvuldig uitpluist wat de woorden 'gezondheid' en 'gezond' in het dagelijks spraakgebruik nu precies betekenen. Aan de hand van voorbeelden van mensen die de instructies van hun arts niet opvolgen, tracht hij duidelijk te maken dat gezondheid in het algemeen spraakgebruik een veel ruimere betekenis heeft dan het naar behoren functioneren van het menselijk lichaam. Op verschillende plaatsen geeft hij betere definities van gezondheid die hij vervolgens aan een kritische analyse onderwerpt. De meest kernachtige is waarschijnlijk: "an individual's ability to be fully human".

Wright laat zien dat deze definitie veel meer omvat dan het biologisch mechanisme van de mens. Hij legt met name nadruk op het sociale karakter van 'volwaardig mens-zijn'. Tegelijkertijd benadrukt hij dat er geen sprake kan zijn van universele, objectieve criteria voor gezondheid, zoals vaak in de medische wetenschap beweerd wordt. Wat als natuurlijk en ideaal-menselijk beschouwd wordt, kan van cultuur tot cultuur verschillen.

Waarneembaar

De belangrijkste stelling in Wright's betoog is dat gezondheid niet een neutraal begrip is, maar een *moreel* begrip, dat aanzet tot handelen. Het is waarschijnlijk een van de sterkste morele waarden, aldus Wright, omdat de mogelijkheid het terug te voeren tot een concreet waarneembaar verschijnsel, bij geen enkel ander begrip zo gemakkelijk is als bij gezondheid. Als voorbeelden waarbij dit veel problematischer is, noemt hij rechtvaardigheid, vrijheid, vrede en vooruitgang.

Wright houdt tenslotte een lang pleidooi om de lezer te overtuigen van de mogelijkheid van een 'gezonde maatschappij', waarin optimale 'gezondheid' (in de ruime betekenis die hij er aan gegeven heeft) voor allen gegarandeerd wordt. Het is het minst overtuigende stuk van zijn boek. Zijn betoog doet denken aan het godsbewijs van de Scholastieke wijsgeer Anselmus: wat logisch denkbaar is, moet ook feitelijk (kunnen) bestaan. Wright heeft ongetwijfeld gelijk als hij stelt dat het tegenstrijdig is een maatschappij gezond te noemen als binnen die maat-

Gezondheid is overal

schappij een gedeelte van de bevolking onderdrukt wordt, maar daarmee is nog geen woord gezegd over een echt gezonde samenleving.

Hij wijdt geen aandacht aan de vele denkers vóór hem die soortgelijke visioenen gehad en beschreven hebben zoals Plato, Augustinus, More, Campanella, Saint-Simon, Fourier, Owen, Bellamy en Fromm. Meer kennis van de utopische filosofen en hun critici had de auteur kunnen behoeden voor het nateve betoog dat hij hier houdt.

Ook over het eerste gedeelte van het boek heb ik echter mijn twijfels; ik doel op zijn uitbreiding van de definitie van gezondheid. Er zijn, mijns inziens, twee stellingnamen mogelijk: een brede definitie, zoals Wright die aanhangt, of een vrij enge definitie waarbij echter wel ruimte gelaten wordt voor relaties tussen gezondheid en andere levensgebieden (die echter *anders* gedefinieerd worden). Wright verwerpt deze tweede opvatting wat al te gemakkelijk.

De psychiater Szasz, een van de welsprekendste verdedigers van de tweede opvatting, schrijft: "Strictly speaking... disease and illness can affect only the body. Hence there can be no such thing as mental illness. The term 'mental illness' is a metaphor." In een ander citaat zegt Szasz het mogelijk nog scherper: "The practice of mental health education and community psychiatry is not medical practice, but moral suasion and political coercion... Mental health and illness are but new words for describing moral values."

Gezonde lucht

De enge definitie beperkt het begrip tot het functioneren van het lichaam, hetgeen nog niet betekent dat het een

gesloten begrip is. Op minstens vier manieren is lichamelijke gezondheid (een pleonasme dus) geopend naar gebieden die de beperktheid van het lichaam overstijgen. Ten eerste wordt gezondheid beïnvloed door factoren en gebeurtenissen buiten het lichaam, bijvoorbeeld op sociaal-psychisch terrein en in het ecologisch milieu. De term 'gezond' wordt daarom ook wel toegepast op die factoren en gebeurtenissen waarvan we denken dat ze gezond-makend zijn: gezonde lucht, gezond voedsel, een gezonde sport, gezond werk, enzovoorts. Dit zijn echter afgeleide betekenissen.

Ten tweede wordt uitdrukkelijk erkend dat gezondheid (als lichamelijk kenmerk) verstrekkende gevolgen heeft voor de gehele kwaliteit van het leven. Iemand met een gezond lichaam heeft over het algemeen gunstiger vooruitzichten zich te ontplooiën dan iemand die dat moet missen. Een gezond lichaam is echter volstrekt geen garantie voor menselijk geluk, evenmin als ziekte een barrière hoeft te zijn.

De derde opening ligt op het gebied van de taal. 'Gezond' gaat men noemen alles wat, analoog naar het lichaam, naar wens, naar behoren functioneert: men spreekt van 'gezond verstand', 'een gezonde economie', een 'gezond bedrijf' en 'gezond fruit'. 'Gezond' gaat, zoals Szasz terecht opmerkt, ook een ander woord voor moreel-goed worden. In die betekenis wordt 'gezond' toegevoegd aan de woorden, zo verscheiden als oordeel, smaak, levensbeschouwing, humor, taal en toestand. In alle gevallen blijft er echter sprake van een metaforisch gebruik.

De vierde opening van het begrip ge-

zondheid is gericht op moraal en politiek. Ieder aspect van het menselijk bestaan, ieder begrip, ieder voorwerp krijgt een morele dimensie, zodra mensen zich uitspreken over de goedheid en wensbaarheid ervan. Dit geldt wel heel bijzonder voor het begrip gezondheid.

Als een gezond lichaam zulke verstrekkende gevolgen heeft voor menselijke ontplooiing, dan valt het te verwachten dat gezondheid als doel en als middel een hoge prioriteit krijgt in het menselijk handelen. Bovendien mag men van politici verwachten dat zij de condities trachten te scheppen voor een goede volksgezondheid of minstens die intensies in hun retoriek opnemen.

Medicalisering

Waarom deze haarkloverij? Wat maakt het uit of men een uiterst wijde definitie hanteert, of juist een heel enge, waarbij al het andere woordgebruik als afgeleide van de oorspronkelijke enge betekenis gezien wordt? De reden is dat Wright, ongewild, de toenemende medicalisering in de kaart speelt. Wie 'gezondheid' als een haast allesomvattend begrip ziet, bereidt de weg voor nog meer afhankelijkheid van de medische professie.

Voor Illich die, wonderlijk genoeg, ook een brede definitie hanteert, is die afhankelijkheid de belangrijkste 'ziekte' van deze tijd, ik zou liever zeggen: het belangrijkste obstakel tegen menselijke ontplooiing. Door het begrip 'gezondheid' wat nauwer te omschrijven beperkt men tevens het domein der medici.

Maar waarom die hetze tegen medici? Wat is er tegen medicalisering? Die 'hetze' komt voort uit het feit dat problemen in de samenleving in stand ge-

houden worden juist *door ze een medische naam te geven en vervolgens toe te vertrouwen aan de medicus*. In de medische benadering zitten wetmatigheden, zowel wetenschappelijke als filosofische en commerciële, die telkens weer onontkoombaar leiden tot curatief en individualiserend ingrijpen.

Van Aalderen die om die reden een jaar geleden zijn professoraat Huisartsgeneeskunde eraan gaf, noemde in een interview in *Vrij Nederland* (1 okt. 1983) als voorbeeld de 'postnatale depressie'.

Van Aalderen: "Een gigantisch woerdspeel. Het is toch een uiterst boeiend fenomeen dat wij met woorden een verschijnsel in de samenleving tot een ziekte kunnen maken. Zo wordt het zogenaamd beheersbaar. Zodra je iets onderbrengt in een medisch kader hoef je je niet meer af te vragen waar het vandaan komt. Je hoeft alleen maar de vrouw te behandelen en daarmee individualiseer je een algemeen probleem. Maar heeft het niet veel meer te maken met de manier waarop we kinderen krijgen? Met onze gezinsmoraal, met de man-vrouwverhouding, met de afhankelijkheidspositie van vrouwen? Nee, de mensen kunnen gerust zijn, de dokter heeft er een ziekte van gemaakt".

Wright's weidse definitie van gezondheid geeft daarom te denken. Hij maakt de medici, nog meer dan zij al waren, de nieuwe priesters van onze maatschappij. Net als God is Gezondheid, of beter: Ziekte, nu overal.

Sjaak van der Geest

S. van der Geest is verbonden aan het Antropologisch-Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam.